

Nijverheid.

OVER DEN ZIJDEWORM EN DESZELFS BEHANDELING.

(Vervolg en slot van pagina 459 des vorigen jaars.)

Het meest gewone middel om de zijdewormen te genezen, is de reuk van wijnazijn, op eene gloeiende aschschop gestort, en dit vijf of zes malen op den dag herhaald; dit verfrischt hen, voornamelijk bij groote warmte, die nog schadelijker dan koude voor het insect is. Gedurende hunne ongesteldheid moet men de uitwerpselen niet wegdoen, dewijl dezelve hun eene natuurlijke, dikwerf zeer heilzame verwarming aanbrengeu. Men bespeurt hunne ziekte aan het geelachtig, dik en blinkend worden, en kan niet te spoedig hen van de gezonde weg nemen en op eene daartoe bestemde plaats brengen.

Ten aanzien van de nog levende wormen is het reeds gebleken, dat het afhaspelen of afwinden der tonnetjes aanstonds moet plaats hebben; met de vermoorde daarentegen kan men wachten zoo lang men wil.

Men bedient zich tot dit afwinden van eenen haspel, en heeft eenen ketel kokend water in de nabijheid op een fournuis staan, waarin de tonnetjes geworpen wor-

den , opdat zich de gom ontbindé, die de draden aan elkanderen doen kleven , nadat men eerst het dons dat boven aan dezelve zit , heeft weggedaan. Het rivierwater is hiertoe veel beter dan het putwater. Twee of drie malen behoort men van water te veranderen , en hoe sterker de poppen zijn , des te heeter moet het water gemaakt worden : de zijde wordt daardoor mooijer en egaal blank. Door het omroeren van de tonnetjes met een rijsbezempe , ontdekt men het begin of het einde van den draad , en laat denzelven , wanneer men hem gevonden heeft , door kleine ringen gaan , opdat de pop niet , terwijl men afwindt , met den draad mede uit het water naar boven gaat. Men haspelt zoo veel tonnetjes te gelijk af , als men de draad dik en de zijde sterk wil maken , en houdt de poppen zoo lang in het water , tot dat de zijde er geheel van afgewonden is. Tot 1 £ zijde worden doorgaans 10 à 12 £ tonnetjes gevorderd , en aan ééne haspel kan men per dag 1 £ zeer fijne of $1\frac{1}{2}$ à 2 £ grovere zijde afhaspelen.

In Oostenrijk heeft men voor eenige jaren een mechaniek uitgevonden , waardoor men spoedig en gelijk spint. Tot het jaar 1827 maakte dit een gebreveteerd geheim uit , doch na dien tijd is het openbaar gemaakt.

Voorts zijn er nog hier en daar verscheidene nieuwe manieren van afwinden door stoom in werking gebragt , waarvan wij evenwel geene bijzonder melding zullen maken.

De afval bij het haspelen is de vlokzijde (*frisons*) , en hetgeen bij het schoonmaken overblijft met de daarin zijnde poppen ; deze laatsten zijn voorheen

tot mesling van het vee gebruikt geworden, en van de huid derzelve maakte men somtijds kunstbloemen. Hiermede ging evenwel altoos een vrij aanzienlijk verlies gepaard; waarom men reeds omtrent het midden der vorige eeuw in Zwitserland begonnen heeft, om deze overblijfselen voordeelijker aan te wenden; men ont-houd dezelve uit Italië ongesorteerd en bewerkte ze even zoo. Van tijd tot tijd bespeurde men, dat er, bij naauwkeurig uitzoeken, een veel voortreffelijker spin-sel van te bekomen was dan tot nog toe verkregen werd, en begon na het jaar 1810 al deszelfs opmerkzaamheid aan te wenden, om van dezen afval fijne en mooie floret-zijde te verkrijgen. Men slaagde hierin zoo goed, dat men weldra garen daarvan spon eene fijnheid hebbende van 100 à 150,000 draden op 1 œ , en dat aan eenen dof-fen zijdeglans de zachtheid paart van cachemir. Deze fijne floretzijde, *Fantaisie* genaamd, wordt voor-namelijk in Lucerne en Zurich gefabriceerd.

Kan de zijdeteelt nu, zonder den minsten twijfel, niet het kostbaarste en nuttigste onderwerp voor de Nijverheid van een volk genoemd worden, wanneer wij in eene algemeene te zamenvoeging alleen nog maar van ons werelddeel opgeven, dat de zijdemanufacturen, die in de meeste landen bloeijen, meer dan 10 millioenen ponden, of jaarlijks zeker het product van 25,000 à 30,000 millioenen zijdewormen noodig hebben, en daarbij voegen dat de prijs van 1 œ in doorsnede 10 guldens kan aangenomen worden? Maar hoe waardig is dan ook niet de bevordering van deze industrie in ons Koninkrijk! Alle volken hebben te regt de zijde-teelt op hoogen prijs gesteld: onze dagen zelfs leverden

nog een voorbeeld op, dat van de minsten begrepen werd, waarom het eigenlijk geschied is; wij bedoelen de wijze staatkunde van Rusland om de zijdeteelt in zijn uitgestrekt Rijk te hebben.

Na den afloop van den jongsten oorlog van Rusland met Perzië, bedong men uitdrukkelijk dat het gewest *Erivan*, met nog eenige andere, aan de Russische heerschappij zoude worden afgestaan: dit was geenszins tot eene bloote aanwinst van grond met oogmerk om zich tegen de Perzen des te meer te waarborgen, waarvoor sommigen het hielden; maar ontstond uit de bekendheid, dat deze provincien voor vijftig millioenen roebels aan zijde opbrengen; eene waarde welke aan de opbrengst van Piemont gelijk staat. Niet onbekend waren de staatsmannen met de vorderingen die men in het bereiden van de Persische zijde gemaakt had, en deze van gelijke hoedanigheid als de Piemontesche levert. Dit dagteekent zich sedert dat *la Ferté Didalot* in het laatst der vorige eeuw eenige werklieden met zich uit Frankrijk naar Perzië genomen had, om de *verzuimde* (mogt dit woord ons aan van Hasselt's verwaarloosde onderneming doen denken!) verbeteringen in het spinnen door eenen zekeren Hanway, hoofd der Engelsche kantoren aan de *Kaspische zee*, in 1740 ingevoerd, weder met ijver op te vatten, en daarin bij uitstek slaagde. Deze man voerde de Persische zijdesoort tot eene hoogte op, die haar het tegengestelde deed worden van het oordeel dat er in den aanvang der 18^e eeuw te Lijon over gegeven werd, namelijk: dat zij de slechtste van alle soorten was.

Dezen uitstap, als een voorbeeld bijgebracht, wat ijve-

rige pogingen na eene daargestelde invoering kunnen uitwerken, moeten wij, met zoo vele andere wenken en aanmoedigingen, tot besluit aannemen. Door het aanwijzen der voordeelen in dit en het voorgaande gedeelte onzer behandeling, hopen wij tot eene overbrenging der zijdeteelt op den vaderlandschen bodem eenigzins medegewerkt te hebben. Op bestaande irrigingen van fabrieken van zijdestoffen in ons land, kunnen wij niet anders henen wijzen dan op die weinigen, waarvan, bij den aanvang der beschouwing pag. 297 (Tijdschrift N°. 8 voor Augustus) gewag maakten; derzelve daarstelling wordt echter een wensch, die door het voornemen van den Heer Dufour met den tijd kan verwezenlijkt worden.

Hoogst aangenaam was het ons dus, sedert de bekendmaking van ons denkbeeld, om de onderneming der zijdeteelt door eene tezamenvoeging van middelen of maatschappij te ondersteunen en aan te moedigen (*), dat wij het werkelijk voornemen van den Heer Dufour gezien hebben, om zulk eene vereeniging op te rigten. Het is thans velen inwoners dezer stad, die in de uitbreiding der nijverheid belang stellen, niet meer onbekend, wat de concept statuten behelzen van de *Utrechtsche Maatschappij voor de aankweeking van den witten Moerbezieboom en de opvoeding van zijde-wormen*, door zijn Ed. geprojecteerd, en sedert het voorgaande nummer, ten aanzien der deelneming, werkelijk tot stand gebracht; voor sommigen zal echter het vernemen der voornaamste artikelen niet onwelkom zijn.

(*) Zie Tijdschrift van Augustus 1836, blad 340.

Toevallig is het, dat het geheel der onderneming in den grond der zaak, zeer veel overeenkomst heeft met het door ons bijgebrachte ontwerp; wij willen het daarom op gelijke wijze als het aldaar genomen voorbeeld te zamen vatten. Het kapitaal zal bedragen *f* 50,000, verdeelt in 100 actiën ieder van *f* 500, met bepaling dat er $\frac{1}{3}$ gedeelte of *f* 200 op ieder aandeel gestort zal moeten worden, binnen eene maand nadat de Koninklijke bekrachtiging en goedkeuring zal verkregen zijn; en de overige $\frac{2}{3}$ jaarlijks naar mate van de behoeften: met bepaling, dat de eerstvolgende dier stortingen niet zal mogen ingevorderd worden, dan na verloop van een jaar. De duur der Maatschappij is bepaald op 10 jaren. De ontbinding derzelve kan plaats hebben wanneer het kapitaal eene vermindering van 40 pct. heeft ondergaan. Het doel der Maatschappij eindelijk bestaat in de volgende vier zaken: 1°) de aankweeking van den witten moerbezieboom te Utrecht en omstreken, 2°) de opvoeding der zijdewormen, 3°) om aan particuliere personen aangekweekte boomen en gewonnen eijeren te verkoopen, en 4°) om de zijde-tonnetjes, door particulieren gewonnen, op te koopen, dezelve met de eigen gewonnen tonnetjes te doen afhaspelen, en de langs dien weg verkregen ruwe zijde in den handel te brengen.

Zie daar nu stadgenooten en mede-inwoners van deze zoo gunstig gelegen Provincie, de daargestelling aanwezig van eenen gewigtigen tak voor de nijverheid, waarvan de vruchten nuttig aan het vaderland kunnen worden. Uit de reeds aangehaalde memorie van den Heer Dufour (aan het ont-

werp vastgehecht) en door eene kleine brochure in het fransch ter dezer gelegenheid publiek gemaakt, (*) wordt U van geheel andere kanten (dan waaruit de berigten voortkomen die wij U hebben medegedeeld), op nieuw de overtuiging bevestigd, dat de zijdeteelt alhier niet alleen mogelijk is, maar zelfs met een gevestigd uitzigt op een zeer gunstig gevolg kan aangevangen worden. Dat men in onze O. I. bezittingen met deze voordeelige industrie bij uitstek slaagt, zal ook elken Nederlander verheugen (†), en wie deelt niet in

---

(*) *Extraits de divers journaux relatifs aux progrès de l'industrie séricifère à Utrecht chez N. van der Monde, 1836.*

(†) Wij hebben een verslag in handen wegens Java en Madura, dat door de hoofdkommissie van aanbouw vóór weinige jaren is ingediend aan Zijn Excell. den Minister van Staat, Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indie enz. enz., waarin wij met genoegen gelezen hebben dat de belangrijke takken van moerbeziecultuur, zijdewormenteelt en zijdespinnerij al die uitbreiding verzekerd wordt, waarvoor zij vatbaar zijn. Wij kunnen hiervan slechts weinig uittrekken; doch vertrouwen dat het vernemen van hetgeen waarop het geheel hoofdzakelijk nederkomt, als merkwaardige bijzonderheden zullen vernomen worden. De moerbezieboom, door de inlanders *bebassaran* genaamd, is in de voornaamste landschappen in overvloed voorhanden. De zijdeworm uit Bengalen overgebracht tiert er volkomen, en eenige aanzienlijke landbezitters leggen zich met grooten ijver op de zijdeteelt toe. De voortdurende verwachting bevestigt zich meer en meer, dat het insect op geene enkele plaats waar zij wordt voortgeplant, aan die ziekten en noodlottige toevallen onderhevig is, die het in Bengalen, China en elders zoo vaak treffen. Het klimaat van Java rekent men dus allergeschikst te zijn voor de ontwikkeling der witte zijdewormen die zij aldaar bezitten; en deze ontwikkeling heeft slechts 40 dagen noodig om tot volkomenheid te geraken. Er zijn voorbeelden dat men 300 eijtes van één enkel insect bekwam, en dat dezelve allen uitkwamen. De zijde die gewonnen wordt, is op de opene

onzen vurigen wensch, dat de *Nederlandsche zijdeteelt*, *Nederlandsche zijdefabrieken en Nederlandsche zijdehandel* eenmaal aan onze nakomelingen eene verhoogden trap van welvaart en volksgeluk mogen aanbrengeu?

P. W. L.

De Redactie voegt hierbij hetgeen zij nog op het Archief der stad heeft kunnen opsporen, betrekkelijk het aankweeken van moerbezieboomen binnen deze stad, als:

Den 19 September 1707 is er aan Jan Beaume, koopman te Amsterdam octrooi verleend voor 30 jaren, om ingevolge deszelfs verzoek op de Plantagien aan het westelijk gedeelte der stad moerbezieboomen aan te kweeken, en voor zijne rekening te planten. Om het schenden dezer boomen, waarover gemelde Beaume zich bij den Magistraat beklagde had, te verbieden is er den 4 Januarij 1708 eene krachtige publicatie uitgevaardigd.

Voorts vindt men (toen het opgenoemde gedeelte der stad bevonden was geene genoegzame geschiktheid tot de aanplanting te bezitten), in de notulen van 14 November 1712 gewag gemaakt van een rapport van Heeren Gecommitteerden tot de plantage en ter directie van Stads Finantie, luidende: » dat Hun Ed. » ingevolge van des vroedschaps resolutie commissio-

---

bare Tentoonstelling zóo goed bevonden, dat men voor den handel er eene waarde van *f* 15 à *f* 1600 per pikol (omtrent *f* 13½ in doorsnede het halve Ned. pond) aan heeft toegekend. Bij alle de opgenoemde voorbeeldig gunstige uitkomsten, mag men met grond de regtmatige hoop voeden, dat bij een bestendig volharden, Java binnen eenige jaren met een belangrijk koloniaal produkt zal vermeerderd wezen.

» riaal vanden 10^{en} October 1712 hadden geexamineerd,
 » waeromtrent deze stad tot voortsettingh van de on-
 » dernomene culture van syde en het planten van de
 » moerbesienboomen, bequame plaetse off landt was
 » te vinden, dat haer Ed. daartoe geen ander off be-
 » quamer land was voorgekomen, als het land in de
 » Plantagie aen de westzyde der stad, dat ook daar-
 » over met Jan Beaume geoctroyeerde planter van
 » de moerbezieboomen hadden gesproken als ook met
 » Hendrick van Cingel, coopman alhier, dat
 » Jan Beaume wel te vreden soude weesen soohem,
 » tot voldoeninge van 'tgeene hem by octrooy is
 » beloofd van 't vak tusschen het stadscingel en de
 » eerste nieuwe vaert over het Duitschen huis twee
 » morgen wierden afgemeten, om met moerbezien-
 » boomen te beplanten, dat Hendrick van Cingel
 » tot voortsettinge van deselve cultuure het ove-
 » rige van 'tvoorschreeve vak, en het vak van de pan-
 » oven van de Wed. van der Schilden in eene
 » lange huyr off paght versogt, offererende daer van
 » jaerlyx te betaelen na advenant het dubbel van de
 » paght, waarvoor 'tvooschr. landt als nu is verhuurt
 » waarop gedelibereert synde heeft de vroedschap
 » haar het voorschreven gerapporteerde een parigh
 » wel laten gevallen ende de Heeren gecommiteerdens
 » voorgemeldt voor hare genome moeyte bedankt en
 » vorders geauthoriseert om het vooschr. werk op
 » den voet als bovengemeldt rigtigh te maeken met
 » de jegenswoordige huurders omtrent het afstaan van
 » de huur en afgelding van het gesayde te spreken
 » ten eynde gemelte Jan Beaume en Hendrick van
 » Cingel haer nog van deze planttyd kunnen bedienen.

Op de zijde werd even als op de wol, van oude tijden af, in deze stad een impost geheven, waarvan wij de eerste ordonnantie aantreffen van den 7^{en} September 1571. Het is ten jare 1581 dienstig geoordeeld dezelve te vernieuwen, ter zake van het sluiken dat des ongeacht bleef voortduren. Na verloop van nog tien jaren gaven eenige duisterheden in deze ordonnantie aanleiding, om daarin verandering en ampliatio te maken, en het is niet onbelangrijk den woordenlijken inhoud van deze hernieuwde publicatie sub dato 27 April 1591 medetedeelen.

De pachter of collecteur werd geauthoriseerd om van eenen iegelijk (alleen met uitzondering van den stadhouder in der tijd) voor alle gouden, zilveren en zijden lakens te ontvangen den door de staten van den lande van Utrecht bepaalden impost op de lakens, waaroemtrent zij zich moesten gedragen naar de publicatie van 5 Januarij van hetzelfde jaar. De zijden lakenkoopers en alle andere personen waren intusschen vrij van deze betaling voor die goederen, binnen de vereenigde provincien vervaardigd, mits het lood, of zulke daar geen lood of zegel aan gebruikt werd, de verklaring van den koopman bewees, dat dit werkelijk het geval was. Om alle kwestien en bedrog voor te komen, waren de grossiers en handelaren in genoemde manufacturen verpligt, van alle de zijde bij hen voorhanden, den impost tegen 5 stuivers het pak te betalen, daar de zijde uit Italië en andere vreemde landen deugdelijk aan den impost onderhevig was, waarover twijfelingen schijnen bestaan te hebben.

Ofschoon men door den inhoud van deze ordonnantie het bedrag van den impost niet kan berekenen,

uithoofde van het ongewisse hoeveel ponden zijde een pak waarvoor 5 stuivers betaald moest worden inhiel, en de aangehaalde publicatie van 5 Januarij 1591, die daaromtrent mogelijk licht verspreiden zou, niet meer voorhanden is, ziet men nogtans hier door de krachtige middelen die bepaald waren, om de ontduiking derzelve te ontgaan. Tot dit einde hebben wij ook nog in de laatste publicatie over dit onderwerp (23 Mei 1837.) aangetroffen, eene scherpe bedreiging aan alle burgers, kleedermakers en ingezetenen dezer stad, van wat kwaliteit of conditie, om geene zijde waren of stoffen, die aan den impost onderhevig zijn, binnen de Stad en vrijheid te brengen of te ontpakken, zonder daarvan aan de pachters behoorlijke aangave en betaling van het daartoe staande gedaan te hebben, op verbeurte der straffen en / 25 daarenboven. Aan alle bestelders en besteldsters van pakken en brieven werd bovendien gelast, om aan de pachters van de imposten op hun verzoek de opschriften der pakken te laten lezen, » sonder henlieden (zoo luidt de ordonnantie) in eeniger wijze te misseggen ofte misdoen.»

ERRATA.

Bij het afdrukken van het Tijdschrift voor December 1836, is door het uitvallen van een cijfer eene aanmerkelijke fout ontstaan, in de bepaling der hitte om de zijdepoppen te doen sterven: zie rubriek Nijverheid pag. 458 4° regel van onderen, staat 5° Fah. moet zijn 75° Fah.
